

Илија КАЛАНОСКИ

ОРГАНИЗАЦИЈАТА НА КПЈ ВО СТРУГА И СТРУШКО ВО ОСЛОБОДИТЕЛНАТА ВОЈНА И РЕВОЛУЦИЈАТА*)

Во првата година на фашистичката окупација

По априлската катастрофа, во 1941 година, Струга и Струшко беа окупирани. Оваа окупација е извршена согласно спогодбата за определување на демаркационата линија меѓу фашистичка Италија и Бугарија во Македонија (под италијанска окупација падна Западна Македонија со градовите: Струга, Дебар, Кичево, Гостивар, Тетово, и поголем број на преспанските села). И покрај ова, конечно, прашањето на границите меѓу Италија и Бугарија предизвика меѓусебни недоразбирања, зашто ниедна од двете страни не беше задоволна со приграбениот дел.¹⁾ Меѓутоа, воспоставената демаркациона линија остана со некои измени до крајот на војната.

Територијата на Струга и Струшко во април 1941 година беше окупирана од италијанската дивизија „Фиренце“. Нејзини поголеми формации беа дислоцирани во Струга, а делови на оваа дивизија ги поседнаа поважните сообраќајни и други стратегиски пунктови во Струшко. Тие навлегоа и во селата и така

*) Мал е бројот на научните истражувања за идејните и политички влијанија на Струшкото подрачје, кои без сомнение ќе дадат придонес за едно појасно согледување на многу настани и збиднувања во раѓањето и активноста на Организацијата на КПЈ во Струга и Струшко.

Во изготвувањето на трудот мошне значајни материјали се сеќавањата на учесниците во Народноослободителната војна. Меѓутоа, тие секогаш не се идентични. Затоа, одделни моменти се само спомнати, а некои настани се недоволно разјаснети. Тие во иднина сигурно ќе го добијат својот полн одговор.

Во статијата се дава пресек на мачното раѓање на Партијата во Струга и Струшко во услови на сестран фашистички притисок и нејзиното упорно настојување за организирање на народот на Струшкото подрачје во борба за конечна победа на сите непријатели на нашиот народ.

¹⁾ Историја на македонскиот народ, книга трета, Скопје, 1969, с.280 и 289.

беа присутни не само во поблиските струшки места, туку и во поодалечените села на Дримкол и Малесија (Луково, Велешта, Вевчани, Мислодежда, Лабуништа).

Во јули 1941 година територијата на Западна Македонија беше анектирана кон Албанија.²⁾ Така, од ова присоединување па до ослободувањето на Струга и Струшко, окупаторската административна и полициска власт се наоѓаше во рацете на големоалбанската реакција. Беа формирани окупаторски големоалбански општини (во Струга и селата: Мислодежда, Ливада, Драслајца, Радолишта, Вевчани, Лабуништа, Луково. Во градот Струга беше формирана и потпрефектура — околска власт).³⁾ Вака, големоалбанската реакција беше здобилна со повеќе центри за спроведување на својата експлоататорска политика. Таа, поттикнувана од италијанската воена управа, спроведуваше систематска политика за продлабочување на јазот на омраза меѓу Македонците, Албанците и Турците.

Веднаш по ова, окупаторските општини, спроведоа и цел систем на разновидни мерки за економска експлоатација на струшкото население. Беа воведени низа давачки во сите села. Населението тешко го погоди воведувањето на давачките во натура „спаилок“ (десетти дел од сè што ќе се произведе). Овие феудални односи што ги наметнуваше големоалбанската реакција уште повеќе го отежнуваа и така тешкиот живот на населението во Струшкото подрачје, а посебно во планинските печалбарски краеви.

Правото на прибирање данокот во натура, окупаторските власти го продаваа на кулачки елементи кои ги имаа за свои проверени соработници, а тие пак со вооружена придружба вршеа терор над селското население. Покрај сето ова, животот на населението под окупацијата го правеше неснослив честата безработица, постојаното пљачкање и вршење osveta со убиства (во 1941 година, паднати борци во НОВ 2, жртви на фашистичкиот терор 14 и загинати војници во априлската војна 11).⁴⁾ Многубројни башибозучки и балистички банди, уште првата година на фашистичката окупација го загрозуваа животот на струшкото население и тоа се најде во положба едвај да врзува крај со крај. Голорако и незаштитено население, често беше пљачкано и убивано по пат на враќање од пазар во Струга, по поле на работа, во планините за време пасењето на стоката и во други разни случаеви.

Во Струшко италијанските окупатори и албанските квислинзи во сите области на јавниот живот спроведоа денационализаторска политика. Високата цивилна албанска власт од Приз-

²⁾ Исто, с. 287.

³⁾ Струга и Струшко, публикација, Струга, 1970, с. 88.

⁴⁾ Паднаа за слобода, Спомен-книга на паднатите борци во НОВ и жртви на фашистичкиот терор од подрачјето на општина Струга, Преглед на загинување по години.

рел, набргу по анексијата, нареди сите јавни натписи на установите, трговските и угостителски дуќани, да се заменат со натписи на албански и на италијански јазик. Во Струга и во поголемите села на Струшкото подрачје и улиците беа одбележани со имиња на фашистичка Италија и Албанија. И во врска со администрацијата беше наредено, таа исклучиво да се води на албански јазик. Со ова практично се исклучи неалбанското население од јавните служби, во кои останаа само тие фашистички елементи кои им се приклучија на окупаторските власти и беа нивни проверени придружници.

Во склопот на остварувањето на денационализацијата во Струга и Струшко, сериозни мерки беа преземени во организирањето на школството во кое наставата требаше да се изведува на албански јазик и во духот на фашистичката идеологија. Претставниците на албанската власт преку општините ја спроведуваа оваа наредба, така да, македонските деца за првпат задолжително требаше да ги посетуваат албанските училишта. Меѓутоа, одсивот на антифашистичко расположено то струшко население беше сосема мал. Во 1941 година, училиштата уште со створањето претрпија, речиси, полн неуспех. Може слободно да се каже дека оваа мерка на окупаторот за остварување на денационализацијата во Струшко и за ширење на шовинизмот, национализмот и омразата меѓу македонското, албанско и турско население, уште во почетокот остана без предвидениот успех.

На сето ова, населението во Струга и Струшко не аминоваше. Се појавија и првите отворени отпори. Мерките на окупаторската власт сè почесто се бојкотираа. Од ден на ден беше поголем и поорганизиран отпорот на населението. Тогаш окупаторската власт на италијанските фашисти и големоалбански квислинзи сосема сериозно се сврте кон Струшкото подрачје и со силата на оружјето сакаше да го скрши секој обид што значеше спротивставување на неговата окупаторска и денационализаторска политика.

Може слободно да се рече дека сите овие мерки на окупаторот уште во почетокот претрпеа, речиси, полн неуспех. Колку што минуваше времето, толку отпорот на струшкото население стануваше сè поорганизиран. Формите на самозаштита станаа секојдневна преокупација на населението. Почнаа да се формираат селски (месни) чети за одбрана од одметниците, арамите и осветниците со убивање. Оружјето, противно на строгата забрана од окупаторот, секогаш се прибираше, подготвуваше и беше при рака. Врските меѓу селата и градот Струга станаа чести и неопходни. Населението ја прифаќаше масовно политиката на Комунистичката партија на Југославија за сенародна вооружена ослободителна војна.

Формирање на Местен комитет на КПЈ и СКОЈ во Струга

По окупацијата состојбата во Партиската организација беше тешка и доста загрижувачка. Таа, остана неповрзана и препуштена сама да го решава прашањето на вооружената борба, без да добие потребни директиви од тогашното раководство на КПЈ за Македонија. Одговорноста за ваквата состојба на КПЈ на Македонија, паѓа на тогашниот секретар на Покраинскиот комитет Методија Шаторов-Шарло.⁵⁾

Во ова време на територијата на Западна Македонија во одделни места имаше мал број членови на Партијата. Само во Струга и во Тетово постоеше формирано партиско раководство. За сето ова покрај другото, инструкторот на Покраинскиот комитет на КПЈ за Македонија, Кузман Јосифовски-Питу го известува, во 1941 година, Привремениот ПК на КПЈ за Македонија:

„На територијата на Македонија под италијанскиот фашизам во одделни места имаше само по неколку членови на Партијата. Партиски раководства имаше само во Струга и во Тетово, додека во другите места беа групи кои имаа врска со поединци. Меѓутоа, и овие две партиски раководства останаа неповрзани, обезглавени и напуштени сами на себе“.⁶⁾

Во Струга беа добиени инструкции дури кон крајот на месец јуни за организационо средување на Партијата. Под раководство на Киро Чакар, повереник на Покраинскиот комитет на Партијата за Струга и Струшко, во месец јули и август 1941 година, во Струга беа формирани 5 партиски ќелии, со вкупно 17 членови. Во тоа време, покрај другите, беа и овие струшки партиски ќелии: рибарска со 3 члена, ќелија на занаетчиски работници со 4 члена, на членови интелектуалци, на трговски работници и други ќелии.⁷⁾

Така, во 1941 година, во Струга беа создавани солидни основи за организационо зацврстување на Партиската организација. Иако во услови на строга илегалност, на 12 септември, 1941 година, беше одржана Првата градска конференција на Комунистичката партија во Струга, во плевната на Стеван Нестороски. На конференцијата присуствуваа избрани делегати од секоја партиска ќелија и други истакнати активисти. За првпат на оваа конференција беше избран Местен комитет на КПЈ во

⁵⁾ Боро Митровски, Поважни настани во Народноослободителната борба во Западна Македонија, Гласник на ИНИ, Скопје, 1959, бр. 1, с. 9.

⁶⁾ Извештај на Кузман Јосифовски до Привремениот ПК КПЈ за Македонија. Архив на Воено-историскиот институт на ЈНА, док. 8/3, к. XXXII.

⁷⁾ Стенографски белешки од состанокот на учесниците во Народната револуција на Струшка околија, одржан на 7, 8 и 9 мај 1956 година во Струга. — Историско одделение при ЦК на СКМ во Скопје.

Струга и Струшко. Во составот на Комитетот влегоа: Киро Чакар, Науме Шипо, Васил Калајџиески, Јосиф Миса, Милан Цоба и Стеван Нестороски. Тука беа набележени и непосредните задачи на Партиската организација во Струга и Струшко: прибирање на сите патриотски и антифашистички сили за борба против италијанските фашисти и големоалбанските квислинзи.

Во втората половина на октомври 1941 година во Струга престојуваше инструкторот на Покраинскиот комитет на КПЈ за Македонија Кузман Јосифовски-Питу. Тогаш, во куќата на Владо Малески и во присуство на Питу и на Трајко Бошкоски-Тарџан беше одржан состанок со Месниот комитет, на кој беше извршена реорганизација на истиот и беа определени конкретни функции на задолженија на неговите членови. Составот на реорганизираниот Месен комитет на КПЈ за Струга и Струшко беше следниот: Васил Калајџиески, политички секретар и задолжен за Комисијата за село; Владо Малески, организационен секретар и задолжен за агитпроп и АФЖ; Јосиф Миса, Началник на воениот штаб; Милан Цоба, задолжен за Народниот фронт; Стеван Нестороски, задолжен за СКОЈ.⁸⁾

Мошне значаен чекор во подготовките на Организацијата за претстојната вооружена борба беше формирањето на Воениот штаб при Месниот комитет, во чиј состав влегоа: Јосиф Миса, началник на Штабот и Стеван Нестороски, Никола Зуноски и Бардуљ од Албанија, кој како службеник работеше во Струга. Воениот штаб веднаш по формирањето помина на конкретна практична работа. Тој организира известителна служба, која бргу потоа се покажа како мошне полезна и ефикасна. Така, на пример, во сите партиски ќелии беше определен по еден комунист за да го известува Воениот штаб за движењето на окупаторските војски, за дејноста на карабинеријата и акциите на квестурата (квислиншката полиција). Уште во почетокот, Воениот штаб преку партиските ќелии собра 21 бомба, друго оружје и извесна количина муниција и динамит.⁹⁾

Месниот комитет на Партијата во Струга, уште во првата година на фашистичката окупација беше ангажиран (тоа го правеше во сите наредни години на НОВ и Револуцијата), да одржува врски и со Народноослободителното движење на Охридско со Дебарца, Ресенско, Кичевско, со Дебарското подрачје и со Народноослободителното движење во Албанија. Вака мошне значајно беа извршувани задачите што ги поставуваше Покраинскиот комитет на КПЈ за Македонија во врска со прифаќањето, обезбедувањето престој и испраќање на партиски и воени инструктори, курири и други активисти со посебни задачи за

⁸⁾ Исто, искажување на партиските раководители: Владо Малески, Јосиф Миса и Милан Цоба од Струга.

⁹⁾ Стенографски белешки за НОВ и Револуцијата во Струга и Струшко — Историско одделение при ЦК на СКМ во Скопје, Изјава на Јосиф Миса, с. 2.

натамошно организационо поставување и зацврстување на Партиската организација и Народноослободителното движење во Струга и Струшко (Кузман Јосифовски-Питу, Трајко Бошкоски-Тарцан).

До крајот на 1941 година во Партиската организација во Струга немаше особени промени, освен што беше формирана нова ќелија од припадниците на народностите, во чиј состав влегоа 4 члена на Партијата.

Уште со формирањето, во јули и август 1941 година, во состав на партиските ќелии во Струга имаше извесен број и млади работници. Овие членови на Партијата енергично се зафатија за избирање раководство на Младинската организација, за нејзиното омасовување и за натамошното организирано настапување.

Во сето ова, нареден успешен чекор беше образувањето на Местен комитет на СКОЈ во Струга. Со помош на Покраинскиот комитет на СКОЈ на 1 ноември 1941 година, во присуство на Кузман Јосифовски-Питу, во Струга беше формиран Местен комитет на СКОЈ. Својот прв состанок Комитетот го одржа во куќата на Фимка Стојаноска-Кекен, на кој за секретар беше избран Стеван Нестороски, а за членови: Нико Нестор, Боре Жупан и Петре Цигероски. Веднаш потоа со ангажирањето на Месниот комитет на СКОЈ во Струга беа организирани првите скоевски групи во кои активно живееја 12 скоевци.¹⁰⁾ Бргу потоа, во Струга беа формирани и првите младински групи, а во исто време беа преземени мерки за прифаќање и ангажирање на женската младина и воопшто на жените во народноослободителното движење. На овој начин беа создадени мошне добри услови за вршење на курирска придружба за прифаќање и испраќање на бројни илегалци кои во Струшкото подрачје доаѓаа со посебни партиски задачи или попатно го минуваа истото во разни правци за Македонија и во Албанија.

Една од успешните акции на скоевците во Струга беше организираниот и приреден пречек на Новата 1942 година во куќата на Сотир Шута. На пречекот, покрај членови на Партијата и СКОЈ, присуствуваа и извесен број симпатизери на КПЈ. Програмата за пречекот беше однапред подготвена и посебно политички обоена во врска со прифаќањето и вклучувањето во вооружената борба против фашистичкиот окупатор. Таа вечер за првпат во Македонија беше изведена и сега мошне популарната песна „Денес над Македонија се раѓа ново сонце на слободата“, составена од Владо Малески, организационен секретар на Месниот комитет на Партијата во Струга и задолжен за агитпроп.

¹⁰⁾ Искажувања на Стеван Нестороски, секретар, и Петре Цигероски и Боре Жупан, членови на Месниот комитет на СКОЈ во Струга, во 1941 година.

Формирање на партиски ќелии во струшките села

По фашистичката окупација селското население во Струшкиот крај го почувствува теророт на италијанската фашистичка власт и претензиите на големоалбанските квислинзи. Селаните почнаа јавно да го манифестираат своето огорчено расположение спрема устроената фашистичка власт, од една страна, и масовно да се ориентираат кон политиката на Партијата што ја застапуваа нејзините членови и симпатизери, од друга страна.

Бргу по организационото зацврстување на Комунистичката партија во Струга, нејзината активност се почувствува и во струшките села на подрачјето на Дримкол и Малесија. Во втората половина на 1941 година, во овие и во другите струшки села, почнаа да се создаваат потребни услови за претстојната ослободителна војна против окупаторот. Ваква активност во селата Вевчани, Мешеишта и Збажди се чувствување мошне успешно, а пак во другите струшки села, исто така, симпатија спрема Партијата гееја голем број напредни луѓе кои преку печалбарењето беа запознаени со политичкиот престиж на КПЈ.

Во 1941 година, по неколку договори во село Вевчани, Васил Калајдески кој раководеше со Комисијата за село при Месниот комитет на КПЈ во Струга организира група симпатизери на Партијата со повеќе активни печалбари и интелектуалци. Исто така, ваков пробив во село Збажди направија организаторите на НОВ и Револуцијата во Дебарца. Во ова село на Малесија од група активни селани беше формирано јадро на симпатизери на КПЈ. Кон крајот на годината и во село Мешеишта беше направен пробив, беа прифатени повеќе селани и беше формирана една група активисти на народноослободителното движење.

Во ова време партиската организација во Струга воспостави врски и со одредени лица во селата Радолишта, Заграчани со Шум и Долна Белица, каде што населението е од албанска и влашка припадност. По ваков пат, со поврзување и прифаќање напредни селани, партиската организација во Струга и Струшко ги создаваше потребните услови за помасовно ширење на Народноослободителното движење во сите села на Струшкиот крај. Во нив до крајот на 1941 година, беа формирани активни јадра на КП, беше прибирано оружје и муниција и беше развиена широка идејно-политичка работа.

Во 1942 година Струшката партиска организација, преку своите центри во Струга, Вевчани, Збажди и Мешеишта, го прошири народноослободителното движење речиси на целата струшка територија. Така, Партијата во Струга дејствуваше во селата: Радолишта, Заграчани со Шум, Долна Белица, Враништа, Вишни и Драслајца. Вевчанската организација ги прошири врските во селата: Октиси, Горна Белица, Подгорци, Лабуништа,

Боровец и Ташморуништа. Партиското јадро во село Збажди беше поврзано со селата: Ржаново, Локов, Присовјани, Глобочица и со други села во Малесија. Организацијата во Мешеишта дејствуваше во селата Климестани, Волино, Треништа, Горенци, Оровник и Подмолје. Истовремено, оваа партиска организација одржуваше врски со Народноослободителното движење во Долна Дебарца. Вака партиската организација во Струга и Струшко мошне солидно организационо поставена и правилно политички ориентирана, низ целата НОВ и Револуцијата во Струшкиот крај, можеше да го зацврстува братството и единството и револуционерната солидарност меѓу Македонците, Албанците и Турците и тоа не само во Струга, туку и во струшките села.

Активот на симпатизери на Партијата во Вевчани, во 1942 година постојано беше омасовуван. Него во месец февруари 1942 година го посети Кузман Јосифовски-Питу, во придружба на Васил Калајџиески, во својство на партиски инструктор на Покраинскиот комитет на КПЈ за Македонија. Наредниот ден во куќата на Дамјан Калајџиески беше одржан консултативен состанок со повеќе активисти и симпатизери на Партијата. На овој состанок, меѓу другото, беше договорено за идното формирање на партиска ќелија во Вевчани и во другите соседни села. Конституирањето на партиската ќелија во Вевчани се изврши во октомври 1942 год. во куќата на Крстан и Димо Плушкоски. На состанокот присуствуваше Киро Димуш-Пољанин, инструктор на Покраинскиот комитет на КПЈ за Македонија и членовите на Партијата во Вевчани: Кузман Дејкоски, Дамјан Калајџиески, Перо Чочороски и Панделе Дуцкиноски.¹¹⁾

По формирањето на оваа селска партиска организација, вевчанските комунисти беа постојано во непосредни врски со Активот на симпатизери на Партијата во село Октиси. Кон крајот на декември 1942 година и во ова струшко село беше формирана партиска ќелија (Јован Куциноски, Тодор Дишлиески).

Целата 1942 година беше доста значајна по партиското ангажирање и поврзување за обединување на акциите во селата на Малесија. Така, во март, меѓу селата Збажди и Ржаново, во месноста Ѓурко Леко беше одржан состанок на сите активисти и симпатизери на КПЈ од подрачјето на Малесија. Одржувањето на овој состанок беше мошне значајно за идното организирано и координирано дејствување во селата на Малесија, потоа, организирање на активисти и формирање на партиски организации. Веднаш потоа, во април 1942 година, беше остварен дел од задолженијата. Во сите села на Малесија (Збажди, Локов, Ржаново, Присовјани, Брчево, Глобочица, Селци и Буринец) работееа селски активисти. Тие во летото во одделни села броеја и

¹¹⁾ Илија Каланоски, Вевчани во НОВ и Револуцијата, 1970, с. 41 и 42.

по неколку десетици членови. За остварувањето на оваа задача во селата беа задолжени активисти на народноослободителното движење (во Локов — Милан Блажески, во Ржаново — Мирко Маркоски, во Збажди, Селци и Буринец — Блаже Стојаноски, во Присовјани и Брчево — Панде Војданоски и во Глобочица — Круме Маркоски).¹²⁾

Истовремено и во останатите места на Дримкол и Малесија формираните партиски организации и сите други партиски јадра беа приготвувани за практично прифаќање на револуционерното движење.

Во втората половина на 1942 година беа формирани организации на СКОЈ и во струшките села. Првите скоевски групи беа формирани во село Вевчани, Октиси и Враништа. Скоевските организации во струшките села мошне успешно ги пропагираа идеите на КПЈ за вооружена борба меѓу селската младина.

Струшкото население и политички и воено се подготвуваше за настаните што допрва требаше да уследат, раководено од Партиската организација во Струга и Струшко, која беше солидно организационо поставена и правилно политички ориентирана.

Отпорот против фашистичкиот окупатор во 1942 година

Партиската организација во Струга и Струшко дејствуваше во текот на 1942 година, со непосредна помош на Окружниот комитет на КПЈ за Западна Македонија. Притоа беа ангажирани неговите воени и партиски инструктори: Кузман Јосифовски-Питу, Страхил Гигов, Киро Димуш-Пољанин и други.

Иако во текот на 1942 година на територијата на Струга и Струшко немаше оперативни партизански единици, сепак постојеа разни форми на отпор против фашистичкиот окупатор. Овдешното население го негираше низ учеството во демонстрации, штрајкови, саботажи, бојкоти и протести, постоењето на фашистичкиот окупатор и неговите слуги. Такви беа демонстрациите на жените против ограниченото снабдување со прехранбени артикли. Исто така, фашистичките власти мошне беа вознемирени од масовните демонстрации на 25 декември 1942 година против спаилорот и обидот на окупаторот да го транспортира собраното жито во Албанија. Тогаш, една група од повеќе членови на Партијата и СКОЈ, ги симна вреќите со жито натоварени на италијанските камиони, покрај кордонот на окупаторската полиција. Потоа, откако дознаа дека житото сепак ќе биде префрлено во Тирана во текот на ноќта, во квечерината демонстрантите извршија јуриш на магацинот

¹²⁾ Панде Војданоски, Малесија пред три децении, „Нова Македонија“, 1973, бр. 9562.

каде што беше сместено житото и побараа магацинот да се затвори и запечати. Во врска со овие настани, веднаш потоа окупаторските воени власти извршија затворање на повеќемина учесници во демонстрацијата, меѓу кои и на секретарот на Месниот комитет на КПЈ — Струга, Нико Нестор. Тие два дена тие беа испитувани, но притоа покажаа извонредно држење. Веднаш по извршеното испитување, поради немање на докази, сите беа пуштени врз основа на одобрението од Дебарската префектура.

Месниот комитет на СКОЈ во Струга, со цел уште повеќе да се омасови младинското антифашистичко движење во градот, донесе решение да пристапи кон организирање на излети и собири на младите луѓе, во поблиската струшка околина. Ваквиот облик на организационо дејствување беше мошне прифатлив и резултатно. Така, младината масовно учествуваше на излетот во Калишта. На овој прв масовен собир на младината, во април 1942 година, беа збиени редовите на младинците Македонци, Албанци и Турци. На вториот илегален собир, организиран на 14 мај 1942 година во местото „Шум“, Струшката скоевска организација настапи со однапред подготвена програма. Тука, скоевците ги информираа своите врсници за улогата што ја игра младината на окупирана Југославија во Народнослободителната војна во сите краишта на нашата земја. Притоа беше изведена и пригодна политичка програма, во која доминираа политичко-обоени поздравии и предавања и беа исполнувани револуционерни песни.

На годишнината на Илинденското востание, на 2 август 1942 година, Месниот комитет на СКОЈ во Струга организира јавна манифестација на младината, која носеше значки и фотографии со ликот на Гоце Делчев. Кон средината на август, спроведувајќи ја директивата на Месниот комитет на КПЈ и СКОЈ, младината на струга демонстрираше против акцијата на окупаторските политички фактори за да ги мобилизираат младите луѓе во организацијата „Риниа фашиста“. Во знак на бојкот на церемонијата за полагање заклетва на фашистичката младинска организација, закажана за 15 август 1942 година, во раните утрински часови на тој ден, огромно мнозинство на младина од Струга го напушти градот и замина во манастирот „Сисвети“ во село Лешани и во други места во околината на Струшко. Таму се одржаа собири на кои беше манифестирана еднодушност на струшката младина најенергично да им се спротивстави на сите обиди на окупаторот да ја вовлече па макар и делумно, во неговата предавничка фашистичка служба, со цел да ја оствари политиката на раздор и пролабочување на омразата меѓу младинците Македонци, Албанци и Турци во Струшкото подрачје.

Во октомври 1942 година Воениот штаб при Месниот комитет на Партијата во Струга изработи план за напад на филијалата „Банко Ди Наполи“ во градот. Целта на оваа акција

беше да се обезбедат парични средства за потребите на Покраинскиот комитет на КПЈ за Македонија. Во нападот, во кој учествуваа и диверзанти на една партизанска група од Албанија, од касата на Банката беа заплени вкупно 380 илјади лека. Окупаторската полиција не успеа да фати ниту еден учесник во оваа мошне корисна акција во одот на НОВ и Револуцијата во Струга и Струшко.¹³⁾

Теророт на окупаторот и неговите соработници во струшките села, во 1942 год. земаше голем замав. Качаците и арамиите, кои непречено се движеа по теренот, вршеа освета со убиства. Сите овие и други одметници белоденски ги ограбуваа луѓето што се враќаа од град или кога се наоѓаа на работа по поле; сточарите во планинските предели и голем број на дуќани по селата. Само во селото Пискупштина беа откраднати 200 брави овци и запалени 100 хектари шума. На ваквиот грабеж и на пљачкањето населението на полските села во Струшко даваше отпор со палење на „спайското“ жито што го прибираа платениците на окупаторот. Активистите во Малесија (село Збажди и Ржаново) во текот на 1942 година, прибраа 65 пушки, големо количество муниција и извесен број на бомби.¹⁴⁾ И вевчанските комунисти доста успешно го организираа прибирањето на воени материјали. За оваа цел формираната група обезбеди и магацин во просториите на Фабриката — тулана „Победа“. Исто така, и другото селско население во сите струшки села, истовремено се приготвуваше за одбрана од теророт и со силата на оружјето.

Партиската активност на секретарот Нико Нестор во интернација

Целата 1942 година претставува пресвртна година во развојот на народноослободителното движење во Струшко благодарјќи на систематската политичка работа на Комунистичката партија во овој крај. Ширењето на идеите на Ослободителната војна и на Револуцијата во Струга и Струшко, за релативно кус временски период, стана онаа моторна сила што ги движеше најшироките слоеви на населението кон историскиот чин што допрва требаше да го извршат: конечното ослободување на македонскиот народ и на народностите, во заедничката борба со сите други народи на поробена Југославија.

Ваквиот тек на настаните внесе уште поголема несигурност во редовите на окупаторот и на неговите соработници. Оттука беше и засилувањето на репресивните мерки против населението. Активноста на карабинеријата и на квестурата посебно беа насочени кон уништување на подвижувачот на масите во

¹³⁾ „Струга и Струшко“, с. 94.

¹⁴⁾ Исто, с. 94.

овој крај на Македонија: партиските организации на КПЈ. Меѓутоа, речиси и покрај ударите што беа нанесувани, Партиската организација во Струга и Струшко секогаш наоѓаше доста сили да ги преброди тешкотиите и од повремени или моментни внатрешни кризи да се појави со уште позбиени редови, како и да го прошири своето влијание на подрачјето на делување во Струшко и надвор од него.

Од втората половина на 1942 година до пролетта 1943, во Месниот комитет на КПЈ за Струга беа вршени неколку организациони промени и поместувања на раководните места. По една краткотрајна криза на Месниот комитет поради повлекувањето на тогашните членови од ова партиско тело, освен Нико Нестор, есента 1942 година во Струга доаѓа инструкторот на Покраинскиот комитет на КПЈ за Македонија Киро Димуш-Полјанин. Тогаш беше формиран нов Местен комитет на Партијата, во чиј состав беа: Нико Нестор — политички секретар, Петар Чакар — организационен секретар и Кузман Дејкоски, Дамјан Калајџиски и Стево Беле — членови на комитетот. Меѓутоа, по извесно време, настанува повторна реорганизација на Месниот комитет во Струга. Сега во овој состав Петар Чакар беше политички секретар, Нико Нестор — организационен секретар и задолжен за СКОЈ, а членови на комитетот: Мисту Попоски, Јаким Чакар и Анастас Коџоман.¹⁵⁾

Во март 1943 година, беа извршени во Месниот комитет на Партијата во Струга само извесни поместувања на функциите. Така Нико Нестор пак станува политички секретар, а Мисту Попоски организационен секретар. Сега, под раководство на човекот што целиот беше предаден на Револуцијата, секретарот Нико Нестор, струшката партиска организација им тргна во пресрет на големите настани во 1943 година.

Месниот комитет на Партијата во Струга, зимата 1943 година, ги стави на најостра критика сите дотогашни слабости, грешки и скршнувања во редовите на Партијата. Како резултат на ваквиот метод на работа, извесен број на членови на Комунистичката партија беа земени на одговорност. Паралелно со ова, во Организацијата се вклучија нови млади луѓе, проверени низ активностите на СКОЈ. По овие енергични мерки на Месниот комитет, ситуацијата во партиската организација на Струга беше консолидирана, бројот на членството видно беше зголемено, а подготовките за организирање на вооружени единици, во овој крај, добија нови димензии: интензивно се прибираше оружје, муниција, материјална помош од населението, а СКОЈ им ги отвори вратите на бројни луѓе кои низ повеќе акции ја потврдиле готовноста да се борат против окупаторот.

¹⁵⁾ Стенографски белешки за НОВ и Револуцијата во Струга и Струшко — Историско одделение при ЦК на СКМ во Скопје, Изјава на Јосиф Миса во дополнението, с. 6 и 7.

Како реакција на омасовувањето на народноослободителното движење во Струга и Струшко, окупаторските власти на 7 мај 1943 година уапсија поголем број комунисти. Во овие судбоносни денови сето ова претставуваше голема загуба за Партијата во Струшко, зашто меѓу уапсените се најде и политичкиот секретар на Месниот комитет на Партијата во Струга — Нико Нестор.

Во истражниот затвор во Струга Нико Нестор остана седум дена. И покрај сите можни методи за измачување на кои беше подложен за да ја признае работата на Партиската организација, тој пред фашистичката полиција, остана нем и цврст.

Поради сето ова, на осмиот ден, Нико Нестор беше интерниран во злогласниот логор „Порто Романо“ во Албанија. Во логорот тој веднаш се поврза со логорската партиска организација и меѓу Македонците успеа да организира посебен „македонски казан“ како форма за илегална активност во логорски услови. Бргу потоа, тој формира и партиски актив. Меѓутоа, логорските власи отворија специјален затвор, наменет за поистакнати интернирци, во кој со уште неколку комунисти се најде и Нико Нестор. Во тој затвор, по два и половина месеци измачување, беше преместен во политичкиот затвор во Тирана, каде што без докази требаше да му се суди за „опасна комунистичка дејност“. И пред истражниот судија на Специјалниот воен суд во Тирана, овој прекален комунист остана нем. Во затворот продолжи да работи како најдисциплиниран член на партиската ќелија. Овде го затекна капитулацијата на фашистичка Италија. Тешко болен од труење во ногата, Нико Нестор во маки умира во Тирана на 25 септември 1943 година.¹⁶⁾

На 27 септември во Струга Нико Нестор, партиски секретар и најомилен раководител и борец на ослободителното движење во Струга и Струшко, со највисоки почести што можеа да се дадат во тие темни денови на окупацијата беше величествено погребан. Тој ден, народот од овој крај преку своите претставници, меѓу кои и делегација на партиската организација на Тирана, за последен пат се прости со големиот син на македонскиот народ и бескомпромисниот војник на НОВ и Револуцијата во Струга и Струшко. Овој настан прерасна во Струшкиот крај во силен и долготраен револт и омраза спрема фашистичката окупаторска власт и нејзините платени слуги.

Зашто населението во Струга и Струшко масовно се најде во НОВ и Револуцијата, треба да се поврзе и со субјективниот фактор: сестраната партиска активност на Нико Нестор — политички секретар на Месниот комитет на КПМ за Струга. Тој ѝ припаѓа на онаа плејада на организатори на востанието во Македонија кои несебично и со последната своја честичка му

¹⁶⁾ Петар Чакар, Фашистичката одмазда во Струшко, Јас не сум Бугарин, „Нова Македонија“, 1969 година.

се предадоа на величественото дело на националното ослободување од странските завојувачи и на создавање нови поправедни општествени односи.

Затворањето на комунистите, а потоа и смртта на популарниот Нико Нестор, не ги обезглавија редовите на партиската организација во Струга. Спротивно на тоа, Месниот комитет на Партијата и СКОЈ во Струга продолжија позасилено да работат. Сега новиот состав на Месниот комитет на Партијата беше: Никола Кочоски — политички секретар и Венера Матоска, Спасе Костоски, Сандре Милески и Митко Добрески — членови.¹⁷⁾

И Месниот комитет на СКОЈ не престана организационо да живее. Во летото 1943 година за секретар на СКОЈ дојде Сандре Милески. До есента, истата година, скоевската и младинската организација од своите редови испратија во партизанските одреди поголем број млади луѓе од Струга и Струшко.

Состојбата во Партиската организација и развојот на ослободителното движење во 1943 година по капитулацијата на Италија

Во првата половина на 1943 година, бројно беа зголемени и зацврстени партизанските одреди во Македонија. Пролетта, истата година, Главниот штаб на НОВ и ПО на Македонија изврши концентрација на партизанските единици во Западна Македонија. На 21 мај 1943 година беше формиран Кичевско-мавровскиот одред. Потоа, во средината на јули, беше формиран Албанскиот партизански одред, кој дејствуваше под името како Втор кичевско-мавровски одред. Веќе во почетокот на летото, истата година, по наредба од Главниот штаб, од Преспа беше префрлен на оваа територија битолскиот одред „Даме Груев“. Двата одреда по селата во Мавровско, Кичевско, Дебарца, Струшко и Дебарско започнаа интензивни дејствија за омасовување на оружаните единици и за создавање на нови органи на ослободителната борба. Вака беа создадени предуслови за идната слободна територија во овој дел на Македонија, на која веќе се наоѓаше раководството на НОВ и Револуцијата.¹⁸⁾

Во ова исто раздобје, партиските и скоевски организации во Струга, Вевчани, Октиси, Мешеништа и партиската организација во Малесија (една за селата: Локов, Ржаново, Збажди, Присовјани и Глобочица и друга за селата Селци и Буринец),¹⁹⁾ засилено вршеа прибирање на своите членови

¹⁷⁾ „Стенографски белешки...“, Искажување на Никола Кочоски, секретар во новиот состав на Месниот комитет на Партијата во Струга, по апсењето и смртта на Нико Нестор, с. 5.

¹⁸⁾ Историја на македонскиот народ, книга трета, с. 359 и 360.

¹⁹⁾ Панде Војданоски, Малесија пред три децении, „Нова Македонија“, 1973, бр. 9562.

и симпатизери за пристапување во партизанските единици. На 9 мај 1943 година излезе првата група од четири партизани од Струга, а пак нешто подоцна замина уште една група од четири партизани. Пролетта 1943 година излезе група од седум партизани од Вевчани и група од пет партизани од селото Октиси. Во летото истата година од Струга во партизани замина првата група на младинки, а нешто подоцна уште една група од три партизанки. Во ова време партизани исфрли и партиската организација од селото Мешеишта. И во Малесија во август како организирана партизанска група живееја шест доброволци од селата: Селци, Локов и Ржаново.

Партиската организација во Струга, редовно соработуваше со ослободителното движење во Албанија. Струшките борци од блиските села заминаа на Мокра Планина во редовите на албанските партизани. Младинците од село Мали Влај, најчесто соработуваа со албанските партизани на тлото на Албанија.²⁰⁾

Летото 1943 година, во Караорман и Дебарца, значително се наголеми бројот на борците од Струга и Струшко, како и од други краишта на Западна Македонија. Тоа овозможи за да премине Штабот на Втората оперативна зона кон организирање на нови одреди. Така, во август беше формиран Малесискиот партизански одред од 76 борци, главно од селата на Малесија и во помал број од Дримкол и од други места во Струшко. Командант на Одредот беше Вело Барутоски, комесар Ацо Иваноски-Стево, воен инструктор Момчило Јорданоски и партиски инструктор Илија Топалоски-Аврам. Малесискиот одред во септември беше омасовен со 120 борци, а во октомври 1943 година прерасна во баталјон.²¹⁾

Големо значење за разгорувањето на Народноослободителното движење и за широката мобилизација на народните маси во борба против окупаторот на подрачјето на Дримкол има Дримколскиот партизански одред. Во август 1943 година воени и политички инструктори на Втората оперативна зона, на теренот на Малесија, воспоставија врски со партиските раководители од подрачјето на Дримкол и бараа да се направи обид за соработување со муслиманското и со албанското население на Струшкото подрачје.

Во врска со ова, во август, во село Горна Белица беше одржан состанок на група борци, предводени од членот на Околинскиот комитет на КПМ Сандре Куцкин, со Албанци од тајфата на Тефик Вљаши од село Велешта. Како резултат на преговорите, од двете групи беше организиран Дримколскиот партизански одред, со командант Тефик Вљаши и политички комесар Сандре Куцкин. Меѓутоа, Одредот во овој состав ос-

²⁰⁾ „Паднаа за слобода...“, Наместо предговор, Струга, 1975 година.

²¹⁾ Струга и Струшко, публикација, Струга, 1970, с. 98.

тана само неколку дена, зашто на пат за Малесија и Караорман, во реонот на Вевчани и Подгоречките Костење, по извесна расправија тајфата на Вџаши се оддели и беше легализирана во своето село Велешта, а другите борци заминаа во Малесија и Караорман.²²⁾

Партиската организација во Струга, во соработка со веќе формирани народноослободителни одбори (комитети), во целата 1943 година разви жива активност за да го информира целото население за борбата што се водеше на оваа територија. Тогаш беше воспоставена редовна практика за слушање на радио-вести, кои беа препишувани на машина, а потоа се испраќаа во Мешеишта каде што беше сместена партиската техника и на секои два-три дена беше издаван „Радио-билтен“ во поголем број на примероци. Радио-вестите ги примаше и средуваше Димче Белоски. Преку техниката во Мешеишта беа добивани и други материјали печатени од Централниот комитет на КПМ и од Главниот штаб на НОВ и ПО на Македонија. Тие редовно беа разнесувани преку курири до народноослободителните одбори и партиските организации во селата на целото Струшко подрачје.

Веднаш по ова, Партиската организација во Струга организира и фото-техника. Таа целата беше сместена во куќата на Митко Добрески. Со фото-техниката раководеше и работеше Ѓорѓи Попоски. Со вака организираната информативна дејност Партиската организација во Струга наполно успеа збиднувањата од НОВ и Револуцијата, во овој крај и пошироко во нашата земја, да ги пренесува на луѓето во вистинската суштина на нивното значење и населението секојдневно да придонесува и живее со победа на Народноослободителната војна.

Во втората половина на 1943 година Партиската организација во Струга и Струшко беше омасовена со знатен број нови членови. Тогаш беа формирани нови партиски ќелии во овие струшки села: Подгорци — секретар Стеван Мариноски, Долна Белица — секретар Наум Трајаноски и Лабуништа — секретар Милисав Антониески. Во ова раздобје во Струга значително беше зголемен бројот на комунистите. Тогаш и од припадниците на Албанците работеа две партиски ќелии. Едната беше составена од месни жители во Струга, а другата од Албанци дојдени во Струга од Албанија.

Во 1943 година Скоевската организација во Струга и Струшко мошне придонесе за оживотворување на политиката на КПМ за сенародно востание. Скоевците континуирано и засилено работеа на идејно-политичкото издигање на своето членство и меѓу младината, од една страна, и пошироко за омасовување на НОВ и Револуцијата, од друга страна. Беа одржувани предавања на теми од научниот социјализам, а посебно беше

²²⁾ Илија Каланоски, Вевчани во НОВ и Револуцијата, 1970, с. 51.

објаснувана историската улога на работничката класа. Се разбира, во оваа политичка активност, централно место заземаа актуелните настани поврзани со Народноослободителната војна, а особено со перспективите за блиската победа на Револуцијата.

Покрај ова, струшките скоевци имаа за задача во секоја погодна прилика (на свадби, приредби, игранки) да ја популаризираат Ослободителната војна на народите на Југославија, да ја развиваат националната свест кај младите луѓе и да го шират братството и единството меѓу Македонците, Албанците и Турците. Тие вршеа и курирски задолженија: редовно одржуваа врски со соседните села на Струга, со тие во Дримкол и Малесија, потоа, со соседните села во Дебарца, Охридско и Дебарско и со албанските партизани на Мокра Планина.

Фашистичка Италија капитулира на 8 септември 1943 година. Во време на овој настан ситуацијата во земјата цврсто ја држеше народноослободителното движење, кое, всушност, го опфаќаше секое катче во Македонија. Тоа навлегуваше во нова фаза на развојот, а неговите главни белези беа прераснување на вооружените единици во крупни формации на регуларна народноослободителна војска и озаконување на придобивките на Народноослободителната војна низ документите на АВНОЈ.

Испаѓањето на Италија од Оската се одрази и врз развојот на народноослободителното движење во Струга и Струшко. Веднаш по капитулацијата Германците го зазедоа градот и ги разоружаа единиците на италијанскиот гарнизон. Исто така, капитулацијата на фашистичка Италија предизвика и извесни промени во раководството на квислиншката власт во Албанија, а со тоа и на територијата на Струга и Струшко. Во сето ова клучните позиции ги зазедоа проверени квислинзи во служба на германските окупациони сили: големоалбанските бајрактари на балистичките банди. Германците воспоставија своја воена власт. Нивната власт се потпираше исклучително на спомнатите балистички соработници.

Спроти капитулацијата на Италија (8—9 септември) Месниот комитет на Партијата во Струга се состана, ја разгледа ситуацијата и меѓу другото реши итно да се пристапи кон прибирање на воен материјал, како и да се организира пункт за прифаќање на војници од обезглавената италијанска војска што имаа желба да стапат во редовите на НОВ. Сите овие акции, кои се спроведуваа под раководство на Воениот штаб при Месниот комитет, вродија видни резултати: беше прибрано значително количество на оружје, муниција и друга опрема, која потоа, веднаш беше испратена во Караорман.²³⁾

²³⁾ Белешки на авторот од разговорот на Редакцискиот одбор на книгата „Струга и Струшко“, одржан на 26 септември 1969 година во Струга, со учесници на НОВ во Струшко.

Во целата 1943 година Воениот штаб при Месниот комитет на Партијата во Струга одржуваше континуирани врски со партиската организација во Охрид, со партиските ќелии во Вевчани, Мешеишта и Малесија. Во негова организација беше префрлувањето во Караорман или прифаќањето во Струга на партиски и воени раководители и нови борци за единиците на НОВ. Така, за Караорман и Дебарца, во текот на 1943 година, беа префрлени Михаило Апостолски — командант на Главниот штаб на НОВ и ПО на Македонија, потоа, повеќе пати прифаќани и префрлувани: Андон Дуков, Нази Сабри, Јаким Спироски и други партиски и воени раководители на НОВ и Револуцијата во Македонија.

Во Струга и Струшко, по капитулацијата на Италија, почна позабележително раздвижување и меѓу редовите на припадниците на албанската и турска народност. Во втората половина на септември членови и други активисти на партиските ќелии од Струга и село Ливада, стапија во редовите на партизанските единици. Тогаш (21 септември 1943 година) една група Албанци и Турци од Струга и група Албанци од село Ливада, кај местото „Корошишки Бранејнци“, формираа партизански одред од 18 борци. Веднаш потоа, одредот замина преку Ботун на слободната територија во Дебарца. Тука, тој доби посебни напатствија за дејствување во подрачјето на Струшко, како организација на помала единица, со цел да се омасови и да дејствува во албанските села. Меѓутоа, во услови на засилен балистички терор по селата на овој крај (Ливада, Делогожда, Корошишта, Горно и Долно Татешти), одредот се најде во положба да не може да егзистира и да фати врски со Штабот на Втората група батаљони, во чиј состав се наоѓаше и батаљонот „Малесија“. Заради ова, набргу потоа, одредот беше расформиран. Тогаш еден дел од неговите борци преминаа на друг терен, а некои активисти беа легализирани во Струга, за подоцна, истите конечно да им се придружат на нашите вооружени единици во Караорман.²⁴⁾

Единиците на Втората оперативна зона, во која дејствуваше и Малесискиот одред, по капитулацијата на Италија, ја проширија слободната територија и сега таа се протегаше: јужно од Гостивар до Ботунската Теснина и во правец исток-запад од бившата бугарско-италијанска демаркациона линија до патот Струга—Дебар. На струшката територија во ова време дејствуваа одредите: Дримколскиот, Малесискиот и Албанскиот (формиран од борци — припадници на албанската народност), како и некои други единици на Втората оперативна зона.²⁵⁾

²⁴⁾ Стево Беле, Наместо предговор, во спомен-книгата „Паднаа за слобода“, Струга, 1975 година.

²⁵⁾ Боро Митровски, Поважни настани во Народноослободителната борба во Западна Македонија, Гласник на ИНИ, Скопје, 1959, бр. 1, с. 20.

Гледано во целина работата на партиската организација во градот Струга и во селата на Струшко, која остана под фашистичка окупација, беше мошне отежната. Врските со одделни партиски организации со голема мака беа воспоставувани, а не беше лесно да се контактира и со партиското раководство во Дебар, Охрид и Дебарца.

По заминувањето на Првата македонско-косовска ударна бригада накај Мегленско — Егејска Македонија (5—6 декември 1943 година), населението на Дебарца и Малесија беше изложено на свиреп терор.

И покрај ова, во зимата 1943/44 година, партиската организација и народноослободителните одбори во Малесија и во другите села на Струшкото подрачје, организационо беа зацврстени и беа оспособени за работа во илегални услови. Во вакви отежнати услови, на илегалците и на преостанатите воени единици им беа обезбедени најнужните потреби за живеење. Тогаш партиските раководства дејствуваа брзо и ефикасно. Партијата мошне успешно ги решаваше и извршуваше многу други задачи што ги донесе повторната окупација на слободната територија: грижа за ранетите борци, и прибирање и обезбедување на оружјето, потоа, грижа за обезбедувањето на настраданите семејства и најпосле енергични мерки за одржување на борбениот и морален дух на струшкото население.

Во втората половина на декември 1943 година Месниот комитет на КПМ во Струга работеше во состав: Никола Кочоски, секретар и членови Сандре Милески, Спасе Костоски, Јосиф Миса и Мисту Попоски. Кон крајот на овој месец доаѓа до провала во која беа уапсени двајца членови на Комитетот, а нешто подоцна и неговиот секретар. Тогаш во тешка положба се најде и Ратка Крстеска, партиски инструктор. Нејзината извонредна улога и помош во организационото одржување на Месниот комитет во Струга и консолидирањето на партиската организација во Струшко е од големо значење. Имено, Ратка Крстеска, подоцна беше поврзана со Љуба Јовановска и формира нов Местен комитет на КПМ во Струга, во состав: Љуба Јовановска — секретар, и членови Стево Беле, Петре Цигероски и Ѓорѓи Попоски, а подоцна и Љутви Руси, кој во ова време престојуваше во Струга со задача да работи меѓу припадниците на народностите.²⁶⁾

²⁶⁾ „Стенографски белешки...“, Искажување на Ратка Крстеска, член на Вториот областен комитет на КПМ, која со посебна задача, во декември 1943 година, престојуваше во Струга, с. 2. Извори за НОВ и Револуцијата во Македонија 1941—1945, к. IV, Скопје, 1975, док. 30.

Омасовување на партиската организација и сенародниот карактер на ослободителното движење во 1944 година

Во февруари 1944 година беа консолидирани редовите на партиската организација во Струга и Струшко. Новоформиранiot Местен комитет разви жива организационо-политичка активност. Напоредо со ова, беа omasовени со нови членови сите ќелии на партиската организација. Под нејзино цврсто раководство, НОВ и Револуцијата, во Струга и Струшко беа тргнале во пресрет на големите ослободителни настани и во 1944 година за конечно извојување на слободата.

Целата зима 1944 година, населението на Дебарца и на Малесија беше подложено на свиреп терор и уништување. Овде фашистичката одмазда беше прескапа за сето она што Првата македонско-косовска ударна бригада, кога ја напушти слободната територија, им нанесе тешки загуби на германскиот непријател и балистите кај Мраморец, Турје и Сливово. Непријателскиот бес, веднаш по навлегувањето во слободната територија, беше истурен врз немоќното население со горење на куќи, пљачкање на добиток и разни земјоделски производи. Балистите поголемиот дел од ограбениот добиток го продаваа на пазарите по многу ниска цена. Вакви чести примери беа забележани и на струшкиот пазар. Тогаш, партиската организација во Струга стапи во акција. И покрај нејзината тешка финансиска криза беше организирано откупување на добитокот и околу 30 глави, им беа вратени на сопствениците во Дебарца.

Организационото зацврстување на раководните тела на Партијата и СКОЈ во Струга и Струшко беше пресудно за уште позасилено раздвижување на целата мрежа на органите на војната и на населението. По извршената реорганизација (по заминувањето во илегалство на дотогашниот секретар Сандре Милески), Месниот комитет на СКОЈ во Струга засилено работеше во нов состав: Ѓорѓи Попоски, секретар и Марика Матоска, Јоне Лазароски, Димитри Белески и Науме Калајџи, членови.²⁷⁾ Како реакција на теророт што го вршеа балистичките тајфи, зимата 1944 година во сите села на Малесија се наголеми бројот на членовите во партиските ќелии. Нова ќелија беше формирана во село Брчево со секретар Јосиф Маркоски и во Глобочица со секретар Круме Маркоски. Во месец мај партиски ќелии беа формираны и во овие струшки села: Враништа — секретар Ванѓел Киџоски, Драслајца — Душан Трајкоски,

²⁷⁾ Исто, Искажување на Ратка Крстеска, партиски инструктор, с. 2 и 3. Извори за НОВ и Револуцијата во Македонија 1941—1945, книга IV, Скопје, 1975, док. 71.

Мороишта — Разме Малески, Ложани — Симон Попоски, Мислешево — Ристо Дамјаноски, Маруништа — Паун Пауноски, Боровец — Ненад Танаскоски и Јабланица — Славко Горески.²⁸⁾

Со непосредното ангажирање на партиските раководства, пролетта 1944 година, по селата во Струшко повторно беше активирана работата на понапред формираните народноослободителни одбори.²⁹⁾ Во ова време и еден дел на членството на народноослободителните одбори беше повторно обновено, се разбира, поради замена со нови поактивни членови. Во 1944 година, за првпат беа формирани нови народноослободителни одбори во преостанатите струшки села: Враништа, Боровец и други. Сите тие, како органи на војната беа раководени од искусни комунисти и мошне придонесоа во непосредното агитационо влијание и организирање за помасовно вклучување во Ослободителното движење на Струшкото подрачје.

Во зимата 1944 година, паралелно со консолидацијата и омасовувањето на партиската организација во Струга и Струшко, организационо беа зацврстени и омасовени СКОЈ и младинската организација. Во ова раздобје беа формирани првите раководства на младинската организација во селата: Збажди, Присовјани, Ржаново, Селци, Буринец, Локов, Вевчани, Горна Белица, Октиси, Вишни, Радожда, Мали Влај, Боровоц, Подгорци и Лабуништа. Вака младината на широк фронт беше опфатена во скоевската и младинската организација.³⁰⁾ Сега следеше континуирано ангажирање во акциите за прибирање на оружје, материјална помош и идејно-политичко издигање. Пролетта 1944 година од редовите на скоевската организација пристапија во Караорман во единиците на Народноослободителната војска голем број на скоевци и сите партизани кои зимата 1943/44 година ја минаа во илегалство по селата на Дримкол и Малесија.

Омасовувањето на Струшката партиска организација и нејзиното организационо зацврстување, во текот на целата 1944 година, се гледа и од конституирањето на повисоките партиски раководства. Во овој период беа формирани реонски поверен-

²⁸⁾ Исто, Искажување на првоборците: Блаже Карадакоски, Сандре Кучкин и Сандре Милески, с. 6, 35 и 41.

²⁹⁾ Во крајот на 1942 година, први НОО беа формирани во Струга и во Вевчани; летото 1943 година во селата на Малесија: Збажди, Присовјани, Ржаново, Локов, Селци и Буринец; во втората половина на 1943 година во овие струшки села: Пискушттина, Модрич, Јабланица, Горна Белица, Вишни, Долна Белица, Подгорци, Лабуништа, Октиси, Драслајца, Мислешево, Безево, Нерези, Луково, Мороишта, Ташморуништа и Глобочица; исто, во 1943 година, има обиди на први зачетоци на НОО во селата со албанско население: Ливада, Поум, Мислодежда, Делоогожди, Горно и Долно Татеша и Добовјани. Павле Митрески и Тодор Трајан, Развој и организација на народната власт, во публикацијата „Струга и Струшко“ с. 114.

³⁰⁾ Околински комитет на СКОЈ во Струга беше формиран во октомври 1944 година.

ства кои подоцна прераснаа во реонски комитети.³¹⁾ Во јули 1944 година беше формирано Реонско поверенство на Партијата во село Драслајца, а во септември Реонски комитет во село Вевчани.

Сето ова, овозможи да се согледа сенародниот карактер на ослободителното движење во Струшкиот крај. Низ целата 1944 година тоа мошне се изразуваше како во големото пристапување на нови борци во единиците на Народноослободителната војска во Караорман, исто така и во масовното учество на населението во сите акции за одбрана на слободната територија Дебарца—Малесија—Дримкол. За ширината и масовноста на НОВ и Револуцијата, за тоа што целото струшко население се најде во неа, беше заслуга на партиската и скоевска организација за нивните поврзани преземања и мошне динамична активност и меѓу припадниците на албанската и турска народност. Под мудротото раководство на Партијата во Струга и Струшко, Македонците, Албанците и Турците го поделија теророт на фашистичката окупација, паѓаа збратимени во создавањето и одбраната на слободната територија и во братство и единство го уживаа слободниот творечки живот што го носеше Ослободителната војна.

Во 1944 година раководството на партиската, скоевската и младиската организација во Струга и Струшко, за целосно парализирање на окупаторот и неговата власт, ги стави на располагање на НОВ и Револуцијата сите свои сили. Во овие судбоносни денови во единиците на Народноослободителната војска стапија околу 700 борци. Овој број до крајот на 1944 година беше наголемен на 1.500 борци. Во мај—јуни, 1944 година струшкото население масовно беше вклучено во борбите за повторното создавање и одбрана на слободната територија сестрано помагајќи ги сите борбени акции на единиците на Првата македонско-косовска ударна бригада, по нејзиното враќање и успешно извршената мисија на долгиот марш до селото Турје во Меглен — Егејска Македонија.

Населението на Малесија беше свесно дека по вторпат слободата може да ја сочува само со скапи жртви, но нема да се предаде на маките и страдањата. На 1 јуни, од трипати поголеми германско-балистички единици, Групата македонски баталјони беа нападнати во околината на село Локов, а Косовската група баталјони во реонот на село Збажди. Откако нашите единици беа повлечени накај село Ржаново, непријателот влезе во Локов. Сега во селото, место животот во слобода, почна фашистичкиот терор и одмазда. Кога нашите баталјони повторно го беа вратиле Локов, можеа да се видат последиците на

³¹⁾ Околински комитет на КПЈ за Струга беше формиран во почетокот на октомври, а Реонски комитет во декември 1943 година.

дводневниот фашистички терор: селото изгорено и пусто, а добитокот ограбен.³²⁾

Борбите за конечното ослободување на Струга и Струшко ги воде единиците на Четириесет и осмата дивизија во текот на октомври 1944 година. Германските фашисти за овој свој неуспех извршија одмазда и својот бес го истурија врз незащитеното струшко население. Тие на 28 октомври го запалија селото Радолишта. Во него изгореа и беа стрелани 82 селани од месноста и извесен број од соседните села кои се најдоа скриени во своите домови. Во оваа одмазда обезглавените фашисти не ги поштедија ни децата, покрај стрелањето на жените и старците. Но, струшкото население, за конечното ослободување на своето подрачје и пошироко на целата наша земја, беше подготвено за нови жртви: 163 паднати борци и 172 жртви на фашистичкиот терор.³³⁾

Под раководството на Комунистичката партија и другите органи на војната, конечната победа над фашизмот во Струга и Струшко беше овековечена на 8 ноември 1944 година, кога единиците на Четириесет и осмата дивизија ја ослободија Струга. Тогаш населението на градот на браќата Миладиновци и на сите струшки села, за првпат во својата богата историја, ја славеше со крв извојуваната слобода.

³²⁾ Илија Топалоски, Локов е наш, „Народен војник“, јуни 1944.

³³⁾ „Паднаа за слобода...“, Преглед по години на загинавање, Струга, 1975 година.